

аспірант кафедри англійської
філології та перекладу
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

СПЕЦИФІКА УКРАЇНОМОВНОГО ВІДТВОРЕННЯ КВАЗИФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПЛОЩИНІ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Приналежність певних художніх творів до відповідного жанру більшою мірою визначається низкою специфічних рис, що об'єднують ці твори. Під час перекладу українською мовою англійські оригінальні тексти мають бути адаптовані з урахуванням стилістичних і жанрових норм, адже відсутність у тексті перекладу автохтонних жанрово-стилістичних домінант може призвести до суттєвих жанрових змін, у результаті чого жанр тексту перекладу не відповідатиме жанру тексту оригіналу.

Антиутопічний жанр, як і будь-який інший, характеризується численними рекурентними сюжетно-композиційними ознаками (жанрово-стилістичними домінантами), які вимагають від перекладачів високого рівня компетентності, аби індивідуально-авторський стиль не був затьмарений стилем перекладача, в результаті чого може вийти абсолютно новий твір. Жанрово-стилістичні домінанти художнього твору визначаються як «сукупність маркованих стилістичних складників, що вирізняються у художньому тексті на жанровому (макростилістичному) та стилістичному (мікростилістичному) рівнях і визначають специфіку ідіостилу будь-якого автора в межах обраного ним жанру» [6]. Однією із жанрово-стилістичних домінант романів-антиутопій є квазіфразеологічні одиниці, які визначаються як «псевдоузуальні стійкі авторські словосполучення, що набувають ознак узуальності виключно в контексті створеного автором художнього твору» [5, с. 210].

Об'єктом цієї розвідки виступають жанрово-стилістичні домінанти романів-антиутопій, водночас предметом слугують квазіфразеологічні одиниці, які функціонують у текстовому полотні романів-антиутопій «*Мы*» Є. Замятіна та «*Brave New World*» О. Гакслі, та їх відповідники, реалізовані у перекладах англійською та українською мовами.

У площині аналізованих романів-антиутопій, за О.В. Ребриєм, спостерігаємо актуалізацію трьох категорій квазіфразеологічних одиниць, які насичують жанрову фантастичну художню картину світу: 1) власне фразеологізми, які відзначаються узуальністю і функціонують у складі мови оригінального художнього твору; 2) оказіональні модифікації оригінальних узуальних фразеологічних одиниць, характеризовані незначними структурними та/або семантичними видозмінами; 3) власне квазіфразеологізми, тобто одиниці, які реалізують свій потенціал у процесі квазіфразеологізації.

Досліджуючи особливості україномовного відтворення квазіфразеологізмів, які слугують потужним засобом об'єктивації фантастичної художньої картини світу, визначаємо, що відтворення квазіфразеологічних одиниць, які функціонують у романному просторі, здійснюється шляхом: 1) взаємозаміни узуальних фразеологізмів оригіналу та перекладу; 2) відтворення оригінального оказіонально модифікованого узуального фразеологізму аналогічним чином в українському перекладі та 3) використання калькування, описового перекладу та перекладацьких аналогів задля реалізації потенціалу квазіфразеологізованих одиниць у цільовому тексті.

Перша категорія фразеологізмів охоплює узуальні фразеологічні одиниці, використовувані як в оригінальному, так і в перекладному текстах. Розглянемо приклади:

Вывода я, к сожалению, не достроил: вспоминается только – мелькнуло что-то о «душе», пронеслась бесмысленная древняя поговорка – «душа в пятки» [3, с. 68].

I remember only that something about “heart” flashed through my mind; a purely nonsensical ancient expression, “His heart fell into his boots”, passed through my head [8, с.133].

Висновку я, на жаль, не добудував: згадується тільки – майнуло щось про «душу», пронеслася безглузда стародавня приказка – «душа в п'яти» [4, с. 75].

Структурно-семантичні особливості російського та українського фразеологізмів повністю збігаються, а от Г. Зільбургу доводиться здійснювати реконцептуалізацію метафори, закладеної у фразеологізм, з чим перекладачу, безперечно, вдається майстерно впоратися.

Фразеологічна еквівалентність також спостерігається у наступному прикладі:

“Extremes,” said the Controller, “meet. For the good reason that they were made to meet” [7].

– *Протилежності*, – сказав Головоконтр, – *поєднуються. Це саме те, що треба – змусити їх поєднутись* [1].

– *Крайнощі*, – мовив Контролер, – *сходяться. Бо інакше їм бути не могло* [2, с. 29].

Щоправда, відповідники, пропоновані перекладачами, мають різне лексичне формулювання, тому визначаємо переклад В. Морозова як узуальний український фразеологізм, а С. Маренко демонструє радше апелювання до способу калькування.

Друга категорія квазіфразеологізмів особливо чітко прослідковується у творчості О. Гакслі. Письменник запроваджує метод гіпнопедії (навчання уві сні), у межах якого дітям під час сну навіюють різні сугестії, які у подальшому стають їхніми життєвими принципами. Прототипами переважної більшості сугестій є англійські приказки, оказіонально модифіковані письменниками задля підкреслення аномальності світу майбутнього:

“*Never put off till tomorrow the fun you can have today,*” she said gravely [7].

– *Ніколи не відкладай на завтра те, чим можеш насолодитися сьогодні,* – поважно вимовила вона [1].

– *Ніколи не відкладай на завтра ту втіху, яку можеш отримати нині,* – поважно виголосила вона [2, с. 46].

Англійський вираз *Never put off till tomorrow what you can do today* має в українській мові фразеологічний еквівалент *Ніколи не відкладай на завтра те, що можеш зробити сьогодні*. Впровадження автором та перекладачами оказіональної модифікації компонентів фразеологізмів призводить до високого ступеня адекватності та відтворюваності цих одиниць. Проте, на нашу думку, В. Морозов дещо відходить убік від української класичної структури фразеологічної одиниці, що у цілому не трансформує зміст повідомлення, але значною мірою нехтує плавністю перекладу. Розглянемо інший приклад:

“*But cleanliness is next to godliness,*” she insisted [7].

– *Але ж чистота – запорука фордності,* – наполягала вона [1].

– *Але ж охайному жити – це Фордові служити,* – наполягала вона [2, с. 47].

Реалізований на основі англійського (*Cleanliness is next to godliness*) та українського (*Чистота – запорука здоров'я*) фразеологізмів, оказіонально модифікований квазіфразеологізм *cleanliness is next to godliness* відтворюється В. Морозовим без збереження структури одиниці, проте сповна розкриває його семантичне навантаження. С. Маренко використовує модифікований фразеологічний еквівалент до модифікованої оригінальної фразеологічної одиниці, внаслідок чого спостерігаємо якісний результат.

У своєму романі Є. Замятін усіма можливими засобами звеличує Благодійника, використовуючи задля підсилення експресивності образу та щире захоплення ним вислів, датований ще XV ст.:

Да здравствует Единое Государство, да здравствует нумера, да здравствует Благодетель! [3, с. 3]

“*Long live the United State! Long live the Numbers!! Long live the Well-Doer!!!*” [8, с. 4]

Хай живе Єдина Держава, хай живуть нумери, хай живе Благодійник! [4, с. 4]

Традиційна форма привітання нового короля після смерті його попередника, що веде своє коріння від французької монархії, набуває в романі Є. Замятіна нового життя, урочисто салютуючи Благодійнику. Завдяки усталеності цього вислову у різних лінгвокультурах його модифікація у просторі художнього твору створює належний естетичний ефект та реалізує авторський задум.

Фразеологічні одиниці, якими послуговується О. Гакслі, найчастіше спрямовані на сповідання «фордівської» релігії, популяризацію його вчень, сформульованих у гіпнопедичних приказах та звеличення самого бога Форда:

“*Ford helps those who help themselves.*” And with a laugh, actually a laugh of exultation, Helmholtz Watson pushed his way through the crowd [7].

– *На Форда надійся та й сам не плохуй!* – проголосив зі сміхом (радісним сміхом!) Гельмгольц і кинувся в юрбу рятувати Дикуну [1].

– *Береженого Форд береже.* – Триумфально реготнувши, Гельмгольц Ватсон почав проштовхуватися крізь натовп [2, с. 82].

Сакралізованість образу бога Форда розкривається у відтворенні перекладачами оказіонально модифікованого фразеологізму еквівалентами, які існують в українській лінгвокультурі. Щоправда, варіант С. Маренко має відтінок русизму, адже вираз *На Бога надійся, а сам не плошай* належить російській лінгвокультурі. Можливо, саме тому В. Морозов обирає аналогом до оригінальної одиниці приказку релігійного характеру, оказіонально модифіковану перекладачем від узуального *береженого Бог береже*.

У межах третьої категорії функціонують квазіфразеологізми, які отримують такий статус з огляду на частотність повторення їх у текстовій площині, внаслідок чого звичайне словосполучення або речення стає крилатим висловом. Така ситуація рівною мірою дублюється у перекладі, оскільки текст перекладу у рамках культурологічного переосмислення є повноцінним та самостійним текстом, у якому, відповідно, відбувається аналогічний оригінальному процес квазіфразеологізації, що наділяє сполучення узуальних лексем маркерами усталеності. Є. Замятін пропонує ідею загальної спільності, де кожна людина є частиною всезагального механізму, на чому регулярно наголошують персонажі роману, що дає змогу нам надати одиниці, зазначеній у прикладі, статусу квазіфразеологізму:

Это потому, что никто не «один», но «один из». Мы так одинаковы... [3, с. 9]

It is because nobody is one, but one of. We are all so much alike... [8, с. 8]

Це тому, що ніхто не «один», а «один із». Ми такі однакові... [4, с. 12]

Ідею загальності Є. Замятіна підтримує О. Гакслі, використовуючи фразеологізм, подібний за структурою та семантикою, що свідчить про глибоку інтертекстуальність між романами тріади великих антиутопій, аналізованими у дослідженні:

“*But every one belongs to every one else,*” he concluded, citing the hypnopædic proverb [7].

Але кожен належить кожному іншому, – закінчив він, цитуючи гіпнопедичну приказку [1].

Але ж усі ми належимо один одному, – завершив він цитування гіпнопедичної приказки [2, с. 54].

Світ, який існує на 632 році ери стабільності, відмовляється визнавати важливість історії для людства та зводить нанівець її здобутки. Використовуваний О. Гакслі квазіфразеологізований вислів відтворюється в українському перекладі за рахунок калькування, створюючи таким чином відповідний квазіфразеологізм у художньому просторі перекладного твору:

“You all remember”, said the Controller, in his strong deep voice, “you all remember; I suppose, that beautiful and inspired saying of Our Ford’s: *History is bunk. History*”, he repeated slowly, “*is bunk*” [7].

– Всі ви пам’ятаєте, – сказав Головоконтр гучним басом, – ви всі, я впевнений, пам’ятаєте прекрасні натхненні слова нашого Форда: «*Історія – нісенітниця*». *Історія*, – повільно повторив він, – *нісенітниця* [1].

– Ви всі пам’ятаєте, – мовив своїм потужним низьким голосом Контролер, – пам’ятаєте, я припускаю, цей прекрасний і натхненний вислів господи нашого Форда: «*Історія – це нісенітниця*». *Історія*, – поволи повторив він, – *це нісенітниця* [2, с. 36].

Значна кількість квазіфразеологічних одиниць пов’язана з наркотиком *сомою*. Письменники створюють квазіфразеологічні одиниці, які за своїми структурними особливостями нагадують, проте не мають відповідностей із узуальними фразеологізмами мови оригіналу. Розглянемо приклади:

“*And do remember that a gramme is better than a damn*”. They went out, laughing [7].

– *І пам’ятай, що від усіх незаразів найкращі ліки – грам соми*, – відійшли вони, сміючись [1].

– *Майте на увазі, що краще сому споживати, ніж сваритись і кричати*. – *Регочучи, вони пішли собі геть* [2, с. 49].

С. Маренко використовує описовий переклад модифікованого фразеологізму, а от В. Морозов створює власне сконструйований аналог оригінального виразу. Так само перекладачі чинять і в наступних прикладах, де квазіфразеологізми, утворені за аналогією з узуальними фразеологізмами, позначають принципи суспільного порядку, якими керуються мешканці Світової Держави: *Ending is better than mending / Викидання краще від латання / Краще викидати, ніж латати, the more stitches, the less riches / Чим більше латок, тим менший достаток / Що більше латок, то менший достаток, Sixty-two thousand repetitions make one truth / 62400 повторень – і вилупиться істина / Шістдесят дві тисяч чотириста повторень творять єдину істину, When the individual feels, community reels / Коли індивід відчуває, громада кульгає / Коли індивідуум щось відчуває, громада тоді рівновагу втрачає* та багато інших. Згадані фразеологічні одиниці подібні до узуальних фразеологізмів мови оригіналу, адже формуються за аналогією до їх структурної організації, наприклад, *smth is better than smth, the more ..., the more ..., when / if smth happens, smth happens* тощо.

Отже, проведене дослідження дає змогу дійти висновків, що квазіфразеологічні одиниці, які виступають одним із провідних засобів створення фантастичної художньої картини світу роману-антиутопії, реалізуються в україномовній інтерпретації за рахунок способів, характерних для їх створення в оригіналі. Насамперед, відтворення узуального фразеологізму мови оригіналу супроводжується узуальним фразеологізмом мови перекладу; відтворення оказіонально модифікованого узуального фразеологізму мови оригіналу реалізується за допомогою оказіонально модифікованого узуального фразеологізму мови перекладу; зрештою, відтворення контекстуально фразеологізованої одиниці мови оригіналу відбувається за рахунок впровадження контекстуально фразеологізованої одиниці мови перекладу.

Література:

1. Гакслі О. Прекрасний новий світ. URL: https://vk.com/doc87460542_249339787hash=33ad220ba95ec1059d&dl=f7128970eb9290eaa8
2. Гакслі О. Який чудесний світ новий! / пер. з англ. Віктор Морозов. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 368 с.
3. Замятин Е.И. Мы. Москва: Издательство АСТ, 2016. 414, (2) с. (Русская классика).
4. Замятін Є. Ми / пер. з рос. Оксани Торчило. 2-ге вид., змін. К.: Комубук, 2017. 232 с.
5. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
6. Склярєнко О.Б. Особливості трактування поняття «жанрово-стилістична домінанта» у сучасній лінгвістиці. URL: <http://ephshair.phdpu.edu.ua:8081/xmlui/handle/8989898989/842>
7. Huxley A. Brave New World. URL: <https://www.huxley.net/bnw/one.html>
8. Zamiatin E. We. / Translated and with a Foreword by Gregory Zilboorg, Introduction by Peter Rudy, Preface by Marc Slonim. N.Y.: E. P. Dutton, 1952. 218 p.

Анотація

Д. ВОТІНОВА. СПЕЦИФІКА УКРАЇНОМОВНОГО ВІДТВОРЕННЯ КВАЗІФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ПЛОЩИНІ РОМАНІВ-АНТИУТОПІЙ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається специфіка україномовного відтворення квазіфразеологізмів як жанрово-стилістичних домінант антиутопії. У романах «*Мы*» Є. Замятіна та «*Brave New World*» О. Гакслі квазіфразеологізми виступають потужним засобом об’єктивації фантастичної художньої картини світу антиутопії, іншомовне відтворення яких вимагає від перекладача залучення таких перекладацьких способів і трансформацій, які дають змогу належним чином відтворити жанрову, ідейно-художню та індивідуально-авторську стилістику першотвору і здійснити максимально ефективний естетичний вплив на читача.

Ключові слова: антиутопія, жанрово-стилістична домінанта, квазіфразеологізми, Замятін, Гакслі.

Аннотация

**Д. ВОТИНОВА. СПЕЦИФИКА ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ КВАЗИФРАЗЕОЛОГИЗМОВ
В УКРАИНСКИХ ПЕРЕВОДАХ РОМАНОВ-АНТИУТОПИЙ: ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ**

В статье рассматривается специфика воспроизведения в украинских переводах квазифразеологизмов в качестве жанрово-стилистических доминант романов-антиутопий. В романах «Мы» Е. Замятина и “*Brave New World*” О. Хаксли квазифразеологизмы служат мощным средством объективации фантастической художественной картины мира антиутопии, иноязычная реализация которых предусматривает использование таких переводческих способов и стратегий, которые позволяют подобающим образом воссоздать жанровую, идейно-художественную и индивидуально-авторскую стилистику оригинального произведения и оказать максимально эффективное эстетическое влияние на читателя.

Ключевые слова: антиутопия, жанрово-стилистическая доминанта, квазифразеологизмы, Замятин, Хаксли.

Summary

**D. VOTINOVA. THE SPECIFICS OF RENDERING QUAZIPHRASEOLOGISMS
IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF DYSTOPIAN NOVELS: THE FUNCTIONAL ASPECT**

The article deals with the specifics of rendering the quaziphraseological units as a genre and stylistic dominants of the dystopian novels into Ukrainian. In the novels “*We*” by E. Zamiatin and “*Brave New World*” by A. Huxley the quaziphraseologisms are determined as a powerful means of objectification of the fantastic artistic world view of dystopia. The usage of translation means and transformations is defined due to the proper realization of the genre, artistic and individual author’s stylistic peculiarities and the effective aesthetic influence on the reader.

Key words: dystopia, genre and stylistic dominant, quaziphraseologisms, Zamiatin, Huxley.